

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΘΕΜΑ: Η ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΙΜΜΑΝΟΥΕΛ ΚΑΝΤ ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ, ΘΕΣΜΙΚΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ: ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΙΩΓΑΣ

ΑΡ. ΕΙΔ. ΜΗΤΡΩΟΥ: 55844

ΕΞΑΜΗΝΟ: Η'

ΜΑΘΗΜΑ: ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Θεσσαλονίκη 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

❖ Πρόλογος - Στοχοθεσία.....	2
❖ Κεφάλαιο 1ο: Η Κοσμοπολιτική Ομοσπονδία του Ιμάνουελ Καντ και η Παρεμφερής Ιστορική Ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	4
❖ Κεφάλαιο 2ο: Οι Θεσμικές Προϋποθέσεις του Ιμάνουελ Καντ για τη Συμμετοχή των Κρατών στην Κοσμοπολιτική Ομοσπονδία και οι Ομοιότητες με τη Σύγχρονη Θεσμική Διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	8
❖ Κεφάλαιο 3ο: Η Ιδέα του Ιμάνουελ Καντ περί Κοσμοπολιτικού Δικαιώματος και οι Αποκλίσεις από αυτή της Πρακτικής Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	14
❖ Επίλογος - Συμπέρασμα.....	19
❖ Βιβλιογραφία.....	21

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑ

Διερευνώντας τη βιβλιογραφία σχετικά με την κοσμοπολιτική ιδέα, είναι σύνηθες να παρατηρεί κανείς τους υπέρμαχους αυτής να προβαίνουν σε θεωρητικές, ιστορικές και πρακτικές συνδέσεις μεταξύ της ιδέας του Ιμάνουελ Καντ για μία κοσμοπολιτική ομοσπονδία και τη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹. Ταυτόχρονα, εκπλήσσει το γεγονός ότι και συστηματικοί αρνητές του κοσμοπολιτικού οράματος ως ευκαίσιου τρόπου μελλοντικής παγκόσμιας διακυβέρνησης συνάγουν ότι οι πολιτικές και θεσμικές διεργασίες στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έτσι όπως έχουν εξελιχθεί από την ίδρυσή της (1951) έως σήμερα, συνιστούν κάτι συγγενές προς μία μετα - εθνική πραγματικότητα² και ότι συνεπώς, το ενωσιακό παράδειγμα λειτουργεί ως δικαιοπαραγωγική και πρακτική πηγή άντλησης έμπνευσης για μελλοντικές κοσμοπολιτικές καινοτομίες.

Η αισιοδοξία την οποία αποπνέει η ως άνω διαπίστωση θα επαληθευθεί στο πρώτο κεφάλαιο της εκπονούμενης εργασίας, όπου θα εκτεθούν οι αναλογίες μεταξύ της ιστορικής εξέλιξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του καντιανού σχεδίου περί ανάπτυξης μίας κοσμοπολιτικής ένωσης. Στο πλαίσιο του δεύτερου κεφαλαίου θα εκτεθούν οι ομοιότητες ανάμεσα στη δικαιοκτική λειτουργία του ενωσιακού οργανισμού και στην προβλεπόμενη θεσμική συμπεριφορά του ομοσπονδιακού μοντέλου του Καντ. Καταληκτικώς, το τρίτο και τελευταίο οργανικό τμήμα της αναλυόμενης προβληματικής θα καταδείξει την απομάκρυνση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος από το κοσμοπολιτικής φύσης ιδεώδες του Καντ στο μέτρο κατά το οποίο εμφιλοχωρούν διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται στην ιδεολογική σύλληψη και έκφρασή του από

¹ Μεταξύ των υποστηρικτών της κοσμοπολιτικής σκέψης οι οποίοι έχουν στρέψει το ενδιαφέρον του προβληματισμού τους προς την κατεύθυνση της συναγωγής ομοιοτήτων μεταξύ της καντιανής ιδέας περί συνένωσης κρατών στη βάση κοσμοπολιτικών αρχών και του τρόπου ανάδειξης και λειτουργίας στο ιστορικό και παροντικό διεθνές γίνεσθαι του οικοδομήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης βλ. Archibugi D., *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy*, σ. 110 και Held D., "From executive to cosmopolitan multilateralism" In: *Taming Globalization: Frontiers of Governance*, eds. D. Held and M. Koenig - Archibugi, σ. 160 - 186.

² Χαρακτηριστικές περιπτώσεις πολεμίων της αξιοποίησης του κοσμοπολιτικού ιδεώδους ως κινητήριου μοχλού για τη δρομολόγηση της δημιουργίας μίας παγκόσμιας έννομης τάξης, η οποία θα χαρακτηριζόταν από προωθημένο βαθμό πολιτικής ολοκλήρωσης στο εσωτερικό της, καθώς και από ειρηνική διάθεση απέναντι στα άλλα κράτη και "φιλόξενη" μεταχείριση των μη πολιτών της, οι οποίοι καταλήγουν στη θεώρηση ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζεται πολλές φορές ως οικοδόμημα το οποίο αναπτύχθηκε πάνω στο καντιανό πρότυπο του κοσμοπολιτισμού είναι οι Harvey D., *Cosmopolitanism and The Geographies of Freedom*, σ. 83 και Holton R., "Some comments on cosmopolitanism and Europe" In: *European Cosmopolitanism in Question*, eds. R. Robertson and An. S. Krossa, σ. 25.

τον φιλόσοφο σε σύγκριση με τον τρόπο ανάπτυξης δράσης στην πράξη από την Ένωση³.

Καθίσταται εκ των ανωτέρω εναργές ότι στόχος της παρούσας θεματικής είναι η αναζήτηση του βαθμού σύγκλισης ή απόκλισης ανάμεσα στο καντιανό όραμα σχετικά με την κατίσχυση ενός κοσμοπολιτικού δικαίου στο πλαίσιο μίας συνομοσπονδίας κυρίαρχων κρατών και στην ιστορική διαμόρφωση, θεσμική διάρθρωση και πρακτική λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θα καταβληθεί προσπάθεια να προβληθεί η ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ του Ιμμάνουελ Καντ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο επίπεδο των δύο πρώτων οριστικών άρθρων του έργου του φιλοσόφου "Προς την αιώνια ειρήνη" (1795), ενώ θα εκτεθεί και ο προβληματισμός αναφορικά με την αδυναμία της Ένωσης, στο βαθμό πολιτικής ολοκλήρωσης στον οποίο έχει φθάσει έως τις αρχές του 21ου αιώνα να ανταποκριθεί στο πρόταγμα της νεότευκτης για την εποχή των τελών του 18ου αιώνα ιδέας του κοσμοπολιτικού δικαίου, το οποίο ανευρίσκεται στο τρίτο οριστικό άρθρο της καντιανής σύλληψης.

³ Στη σχετική συγκριτική προσέγγιση της πολιτειακής και λειτουργικής ύπαρξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό το πρίσμα των κοσμοπολιτικών αρχών και κατευθύνσεων που εξαγγέλλει ο Ιμμάνουελ Καντ ότι πρέπει να διέπουν μία μελλοντική χρηστή συνένωση - συνομοσπονδία κυρίαρχων κρατών, της οποίας ο στόχος θα εξικνεύεται στην επίτευξη μίας σταθερής και ολοένα εντεινόμενης μεταξύ κρατών - μελών και διευρυνόμενης ανά τον κόσμο μεταξύ κρατών - μελών και μη κρατών - μελών ειρήνης, προβαίνει ο G. W. Brown, "The European Union and Kant's idea of cosmopolitan right: Why the EU is not cosmopolitan", σ. 671 - 693.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: Η Κοσμοπολιτική Ομοσπονδία του Ιμάνουελ Καντ και η Παρεμφερής Ιστορική Ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στο δοκίμιό του "Προς την Αιώνια Ειρήνη" (1795), ο Καντ σημειώνει ότι ένα κοσμοπολιτικό πλέγμα θα μπορούσε να προκύψει από: "ένα ισχυρό και φωτισμένο έθνος... μία δημοκρατία (που από τη φύση της είναι προορισμένη να αναζητεί τη διαρκή ειρήνη)" και ότι αυτό θα ήταν δυνατόν "να παρέξει ένα κομβικό σημείο για μία ομοσπονδιακή συνεργασία μεταξύ των κρατών"⁴. Τα υπόλοιπα κράτη θα προσχωρήσουν σε σύναψη συνδέσμου με το πρώτο, επειδή, έτσι, θα μπορεί να διασφαλίσει την ελευθερία του υο κάθε ένα, στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου. Το κίνητρο για την προσχώρηση θα υπαγορεύεται από την εμπειρική πραγματικότητα, η οποία ενσωματώνεται στις διεθνείς σχέσεις⁵. Πρόκειται για τη θεώρηση του Καντ περί "κατοπτρικής λογικής"⁶, βάσει της οποίας το ένα κράτος θα μιμείται τα άλλα ως προς την προσχώρηση, καθώς θα αντιλαμβάνεται την αναγκαιότητα αυτής της κίνησης για τη διασφάλιση της πολιτικής και οικονομικής του αυτονομίας στο διεθνές σύστημα. Είναι βέβαιο ότι το κράτος δεν θα προβαίνει στην ως άνω εκτεθείσα κινητοποίηση, αποκλειστικώς λόγω ηθικών κινήτρων⁷.

Η "κατοπτρική λογική" του Καντ υπαγορεύεται από τους εξής κινήτριους παράγοντες:

α) τη *lex mercatoria*, η οποία ως έννοια συνοψίζει την ιδέα του μεγάλου διανοητή που ανευρίσκεται στο επιχείρημα ότι "το εμπόριο μεταξύ των εθνών... (δημιουργεί) ειρηνικές σχέσεις μεταξύ τους, και έτσι επιτυγχάνεται η αμοιβαία κατανόηση, η κοινωνία συμφερόντων και οι ειρηνικές σχέσεις"⁸. Τα κράτη, αναπτύσσοντας εμπορικές συναναστροφές και συνακολούθως καλλιεργώντας με αμοιβαιότητα εμπορικά και εν γένει οικονομικά συμφέροντα, στηριζόμενα σε αυτές, διαμορφώνουν πρωτογενώς ευνοϊκό κλίμα συνεννόησης και γόνιμο έδαφος διεθνούς

⁴ Kant Im., "Perpetual peace" In: *Kant's Political Writings*, ed. H. Reiss, σ. 104.

⁵ Kant Im., ό.π., σ. 108.

⁶ Brown G. W., ό. π., σ. 673.

⁷ Kant Im., ό. π., σ. 114. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διασαφηνιστεί ότι με την έννοια των ηθικών κινήτρων, τα οποία, κατά το φιλόσοφο δεν θα είναι ο μόνος λόγος ο οποίος θα υπαγορεύει τη δράση του κράτους στη διεθνή σκηνή με τρόπο συμμετοχικό προς την διαμόρφωση δικτύου συνεργασίας μεταξύ αυτού και των υπόλοιπων κρατών - μελών του κοσμοπολιτικού πλέγματος, κάνει μνεία στην υιοθέτηση κανόνων συμπεριφοράς από το κράτος στη βάση της ιδεολογικής αποδοχής τους από το λαό του ως χρηστών και εννομων αρχών, οι οποίες κατευθύνουν τα περισσότερα κράτη παγκοσμίως ως προς την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής τους. Επομένως, η καντιανή προοπτική υποστηρίζει ότι περισσότερο πρακτικοί παρά ηθικοί - ιδεολογικοί ή δεοντολογικοί λόγοι θα ωθήσουν το κράτος να συνάψει δεσμούς επαφής και αλληλόδρασης με τη "φωτισμένη δημοκρατία", ώστε να αναδυθεί μία ελπιδοφόρος κοσμοπολιτική ομοσπονδιακή συνένωση κρατών.

⁸ Kant Im, ό. π., σ. 111.

συνδιαλλαγής, πάνω στο οποίο θα ήταν δυνατή, στη συνέχεια, η οικοδόμηση ειρηνικών συνεργατικών σχέσεων και σε άλλους τομείς, πέραν όσων περιλαμβάνονται στη σφαίρα διαχείρισης οικονομικών ζητημάτων. Παρά ταύτα, η δημιουργία αλληλοεξαρτώμενων εμπορικών συστημάτων μεταξύ των κρατών είναι δυνατόν να επιφέρει και δυσλειτουργικές συνέπειες, καθώς, όπως εξαγγέλλεται⁹, τα οικονομικά προβλήματα που εμφανίζονται σε μία περιοχή γίνονται αισθητά, υπό συνθήκες παγκοσμιοποιημένου εμπορίου, σε κάθε μέρος του πλανήτη. Για αυτό το λόγο, ακριβώς, και προς την κατεύθυνση της ελαχιστοποίησης των αρνητικών επιπτώσεων μίας τέτοιας συγκυρίας, ο Καντ υπεραμύνεται ότι είναι όχι μόνο εμπειρικά χρήσιμη, αλλά και νομικά αναγκαία η θεσμική συγκρότηση μίας οικουμενικής ένωσης, ο καταστατικός χάρτης της οποίας θα διαρρυθμίζει, μεταξύ άλλων, ζητήματα εμπορικής ασφάλειας και οικονομικής σταθερότητας, σε περίπτωση ανάκυψης σχετικών δυσχερειών οπουδήποτε στο πλαίσιο αυτής, δηλαδή σε οποιοδήποτε ή μεταξύ οιαδήποτε κρατών - μελών της¹⁰.

β) την εξασφάλιση μίας κατάστασης επικράτησης του διεθνούς δικαίου μεταξύ των κρατών. Ο Καντ εξηγεί εν προκειμένω ότι η διεθνής οικονομική σταθερότητα, η οποία θα επιτευχθεί μέσα από υπερκρατική συνεργασία σε αντίστοιχους τομείς της αγοράς, είναι συνυφασμένη με την ακεραιότητα της πολιτικής τάξης των κρατών, με τέτοιο τρόπο, ώστε μία πιθανή παραβίαση της διεθνούς τάξης με πόλεμο εκ μέρους ενός κράτους να είναι ικανή να φαλκιδεύσει αυτόθροα την οικονομική, εμπορική και βιομηχανική ευρωστία ενός άλλου κράτους. Το δεύτερο κράτος θα υποστεί, κατά αυτό τον τρόπο απομείωση της ισχύος του ως προς τις εξωτερικές του σχέσεις με άλλα κράτη¹¹. Αυτό που ισχύει, βεβαίως, για ένα συγκεκριμένο κράτος σε μία ορισμένη ιστορική στιγμή και το χαρακτηρίζει ως "εκτροχιαζόμενο" από την ομαλή πορεία της διεθνούς νομιμότητας ή ως υφιστάμενο τις αρνητικές συνέπειες μίας διεθνώς άδικης πράξης η οποία προξενεί βλάβη, όπως κατεξοχήν είναι η ένοπλη χρήση βίας από ένα κράτος κατά άλλου, συνιστά σχετικό παράδειγμα, αφού οι ρόλοι μεταξύ τελούντος την παραβίαση του διεθνούς δικαίου και υποκειμένου σε αυτήν κράτους είναι δυνατόν να εναλλάσσονται, αναλόγως των

⁹ Kant Im., ό. π., σ. 121.

¹⁰ Βλ. σχετικώς την κριτική αναφορά του Ζ. - Μ. Φερύ, *Το Ζήτημα του Ευρωπαϊκού Κράτους*, σ. 222 - 223, στον "εξαιρετικά αμφίσημο" χαρακτήρα της δύναμης ομοσπονδίασης του διεθνούς εμπορίου ως καταλυτικού στοιχείου για τη δρομολόγηση της ανάδυσης μίας κοσμοπολιτικής έννομης τάξης, η οποία θα εγγυάται την παγκόσμια ειρήνη.

¹¹ Kant Im., "The idea for a universal history with a cosmopolitan purpose" In: *Kant's Political Writings*, ed. H. Reiss, σ. 50.

ιστορικών περιστάσεων που επικαθορίζουν την τέλεση μίας τέτοιας πράξης. Από τα παραπάνω απορρέει με λογική συνέπεια ότι κάθε κράτος υπό το ενδεχόμενο της αποδυνάμωσης του από την προσπάθεια άλλου κράτους με βίαια μέσα να οικειοποιηθεί το πολιτικό κύρος και την οικονομική επιρροή του στο διεθνές στερέωμα επιζητεί τη διασφάλιση της επικράτησης μίας ευνομούμενης διεθνούς έννομης τάξης¹². Ο φιλόσοφος αναλύει περαιτέρω ότι, εξαιτίας της οικονομικής αλληλεξάρτησης, τα κράτη "θα βρεθούν αναγκασμένα να προάγουν τον ευγενή σκοπό της ειρήνης... και όπου... υπάρχει απειλή έναρξης πολέμου, θα προσπαθήσουν να τον σταματήσουν με μεσολάβηση"¹³.

Επομένως, οι κινητήριες δυνάμεις για τη σταδιακή προώθηση των μορφών συνεργατικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των κρατών, στο πλαίσιο της "κατοπτρικής λογικής" την οποία υιοθετεί ο Ιμμάνουελ Καντ συνίστανται στον οικονομικό αλληλοεπηρεασμό και το πρακτικής φύσης συμφέρον των χωρών να εξασφαλίσουν την ύπαρξη και την εδαφική ακεραιότητά τους σε σχέση με άλλες χώρες. Στοιχεία της καντιανής λογικής εντοπίζονται αντιστοίχως κατά την εξέταση των συνθηκών και της διαδικασίας σχηματισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αν ανακαλέσει κανείς τη θέση του Καντ υπέρ της δυναμικής την οποία μπορεί να πυροδοτήσει σε σχέση με την ανάπτυξη ειρηνικών σχέσεων, αμοιβαίας κατανόησης και κοινωνίας συμφερόντων μεταξύ των κρατών η σύναψη εμπορικών σχέσεων μεταξύ τους, δεν εμφανίζεται καθόλου ως ανακόλουθη η συνειρμική μετάβαση, στη συνέχεια, στη γέννηση και την ιστορική διαμόρφωση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ως παραδείγματος το οποίο επιβεβαιώνει στην πράξη τη θεωρητική καντιανή κατασκευή. Όντως, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ξεκινώντας από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), το 1951, με έξι (6) μέλη (Γαλλία, Βέλγιο, Κάτω Χώρες, Λουξεμβούργο, Ιταλία και η τότε Δυτική Γερμανία)¹⁴, έχει ενσωματώσει σήμερα είκοσι οκτώ (28) χώρες, περιλαμβάνοντας στους κόλπους της κράτη μικρής οικονομικής δύναμης, όπως η Μάλτα και ισχυρές παγκόσμιες δυνάμεις, όπως η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Επίσης, το αντικείμενο

¹² Ο Ζ. - Μ. Φερύ, ό. π., σ. 223 - 224, ονοματίζει το δεύτερο παράγοντα επίτευξης μίας κεντρομόλου προεγγιστικής τάξης μεταξύ των κρατών και συνδιαμόρφωσης από αυτά συνθηκών για την μετέπειτα συνομοσπονδιοποίησή τους, κατά το πρότυπο του κοσμοπολιτικού δικαίου, "κριτική ή πειθαρχική λειτουργία του δημόσιου πολιτικού χώρου". Η σύντομη ανάλυσή του φαίνεται να προσδίδει μία κάπως διαφορετική εννοιολόγηση στον παράγοντα αυτό διατήρησης της ειρήνης, εισηγούμενη ως βασικό στοιχείο αυτού τη δομή της δημοσιότητας περί των διεθνών εξελίξεων, έτσι όπως αυτή καθορίζεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης του 21ου αιώνα.

¹³ Kant Im., ό. π., σ. 114.

¹⁴ Κανελλόπουλος Ιωάν. Π., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 5η εκδ., σ. 5 - 10.

οικονομικής συνεργασίας των κρατών - μελών στο πλαίσιο της ΕΚΑΧ, της πρώτης Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ήταν η διαχείριση και η διακίνηση εντός των γεωγραφικών ορίων της αποθεμάτων άνθρακα και χάλυβα, πεδίο διεθνούς οικονομικής δραστηριοποίησης που φαντάζει εξαιρετικά υποανάπτυκτο και πρώιμο σε σύγκριση με τα σημερινά δεδομένα, σύμφωνα με τα οποία η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επεκτείνει τις αρμοδιότητές της, στις αρχές του 21ου αιώνα σε ζητήματα σύγκλισης οικονομικών, εμπορικών και νομισματικών πολιτικών και διαδικασιών¹⁵. Μία τέτοια εξέλιξη, αναντίρρητα, θυμίζει την ιδέα του Καντ περί οικονομικής σύμπραξης των κρατών ως πρώτο βήμα το οποίο θα παράσχει τα εχέγγυα για την περαιτέρω διεύρυνση της συνεργασίας μεταξύ τους¹⁶.

Επιπροσθέτως, και ως προς το καντιανό κίνητρο που θέλει τα κράτη να προάγουν την ειρήνη σε πανανθρώπινο επίπεδο, ανευρίσκονται αναλογίες μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της καντιανής "κατοπτρικής λογικής". Όπως συχνά καταφάσκειται, η δημιουργία της Ένωσης αποτέλεσε το ιστορικό απότοκο διαφοροποίησης των λαών της Ευρώπης από το αιματηρό παρελθόν των δύο καταστροφικών παγκοσμίων πολέμων. Σε προσπάθεια αποτροπής της επανάληψης των θηριωδιών του παρελθόντος, διεθνείς οργανισμοί, διεθνείς και εθνικές μη κυβερνητικές οργανώσεις, πολλές ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, η ίδια η κοινωνία των ευρωπαίων πολιτών, αλλά και ηγετικές προσωπικότητες της μεταπολεμικής περιόδου, κατά το χρονικό διάστημα 1945 - 1950, όπως ο Winston Churchill, ο Jean Monnet, ο Paul - Henri Spaak και ο Konrad Adenauer, προσπάθησαν κοπιωδώς να δρομολογήσουν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση όχι μόνο ως μέσο εγγύησης της διαρκούς απουσίας εχθροπραξιών στην Ευρώπη¹⁷. Πολύ περισσότερο, οι κτηνωδίες του παρελθόντος επέτρεψαν την ενρίζωση νέων ιδεολογικών προταγμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο, η οποία επέττασε την πλήρη αποστασιοποίηση από το βίαιο παρελθόν και προσέδιδε απaráμιλλη δυναμική στην προοπτική της συνεχούς

¹⁵ Κανελλόπουλος Ιωάν. Π., ό. π., σ. 29 - 31.

¹⁶ Εξάλλου, όπως σημειώνει και η Ευγ. Ρ. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 2η εκδ., σ. 16, στόχος του σχεδίου του Jean Monnet, βάσει της έμπνευσης του οποίου δρομολογήθηκε η ίδρυση και λειτουργία της ΕΚΑΧ όσο και των άλλων δύο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ)) στις αρχές και στα μέσα της δεκαετίας του 1950, ήταν η έναρξη μιας διαδικασίας ενοποίησης βαθμηδόν των συμμετεχόντων στις Κοινότητες ευρωπαϊκών κρατών, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί η ειρηνική συμπόρευση των λαών της Ευρώπης στον ρου της ιστορίας. Το μέσο για την τελεσφόρηση του σχεδίου αυτού θα αποτελούσε η οικονομική σύμπραξη μεταξύ των κρατών, η οποία, όμως, δεν ήταν προορισμένη να λειτουργήσει ως αυτοσκοπός.

¹⁷ Βλ. Σαχπεκίδου Ρ. Ευγ., ό. π., σελ. 5 - 9, 15 - 16 και Κανελλόπουλος Ιωάν. Π., ό. π., σ. 3 - 5.

ενσωμάτωσης των λαών σε ένα ευρωπαϊκό όλον για την επίτευξη, τελικώς της ενοποίησης¹⁸. Υπό αυτή την οπτική γωνία, επιβεβαιώνεται ρητώς η νουνεχής παρατήρηση των υποστηρικτών του κοσμοπολιτικού δικαίου ότι το παρελθόν ιδρύσεως του *sui generis* υπερεθνικού οργανισμού της Ένωσης επαληθεύει πρακτικώς αδιαμφισβήτητα την αξίωση του Καντ για διατήρηση της διεθνούς ειρήνης από τα κράτη, ώστε να καταστεί εφικτή μίας πρώτης μορφής σύζευξη κοσμοπολιτικού χαρακτήρα μεταξύ τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: *Οι Θεσμικές Προϋποθέσεις του Ιμμάνουελ Καντ για τη Συμμετοχή των Κρατών στην Κοσμοπολιτική Ομοσπονδία και οι Ομοιότητες με τη Σύγχρονη Θεσμική Διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*

Πριν από την αναζήτηση κοινών σημείων μεταξύ της έννομης τάξης μίας κοσμοπολιτικής ομοσπονδίας κρατών, έτσι όπως την περιέγραψε ο Ιμμάνουελ Καντ και των διαφόρων δομικών στοιχείων της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι σημαντική για την πλήρη κατανόηση του σκεπτικού του φιλοσόφου στη συνέχεια, η ευσύνοπτη διασάφηση του όρου "δημόσιο δικαίωμα", ο οποίος αποτελεί κομβικό σημείο στο πλαίσιο της ανάπτυξης της θεωρίας περί κοσμοπολιτικής δικαιοσύνης και επίτευξης, συνακολούθως, της παγκόσμιας ειρήνης. Ο Καντ ορίζει ότι πρόκειται για "το σύνολο των συνθηκών υπό τις οποίες η επιλογή του ενός μπορεί να ενωθεί με την επιλογή του άλλου συμφώνως προς ένα οικουμενικό δίκαιο της ελευθερίας"¹⁹. Προσφέροντας μία βοηθητική επεξήγηση στο δυσερμήνευτο και δυσνόητο προσδιορισμό στον οποίο προβαίνει ο φιλόσοφος, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η νομική θεωρία η οποία υπαγορεύει τον εννοιολογικό προσδιορισμό του "δημόσιου δικαιώματος" αναδεικνύει τον όρο ως "το σύνολο των κανόνων δικαίου που χρήζουν δημοσιοποίησης, ώστε να προκύπτει μία έννομη κατάσταση τέτοια, στην οποία τα άτομα, τα έθνη και τα κράτη μπορούν να απολαμβάνουν τα δικαιώματά τους"²⁰.

Αξιοσημείωτη αναδεικνύεται, ακόμη, και η διάκριση ανάμεσα στους όρους "εθνικό δικαίωμα", "διεθνές δικαίωμα" και "κοσμοπολιτικό δικαίωμα", των οποίων έκανε χρήση ο Καντ ως φαινομενολογικών εκφάνσεων του "δημόσιου δικαιώματος",

¹⁸ Βλ. Moravcsik An., "Preferences and power in the European Community: A liberal intergovernmentalist approach", σ. 472 - 524.

¹⁹ Kant Im, *The Metaphysics of Morals*, σ. 24.

²⁰ Gregor M., "Kant's approach to constitutionalism" In: *Constitutionalism: The Philosophical Dimension*, ed. Al. Rosenbaum, σ. 71.

κάθε μία από τις οποίες θεωρείται ότι συντίθεται δικαίως, αναλόγως της αναγνώρισης και προστασίας των οποίων τυγχάνει το "δημόσιο δικαίωμα" σε επίπεδο εθνικού, διεθνούς και κοσμοπολιτικού δικαίου αντιστοίχως²¹. Με διαφορετική διατύπωση, αυτές οι τρεις καταστάσεις του "δημόσιου δικαιώματος" ("εθνικό, διεθνές και κοσμοπολιτικό δικαίωμα") ανταποκρίνονται απολύτως στο τρίπτυχο του Καντ περί εθνικού, διεθνούς και κοσμοπολιτικού δικαίου. Αφορούν δε στην κατάσταση του "δημόσιου δικαιώματος" με την οποία αυτό θα διατηρηθεί και θα ενισχυθεί σε κάθε πλαίσιο δικαιοταξίας, δηλαδή στους κόλπους του εθνικού, του διεθνούς και του κοσμοπολιτικού δικαίου. Έτσι, υποστασιοποιούνται οι νομικές συνθήκες οι οποίες επιτρέπουν την απόλαυση του "δημόσιου δικαιώματος" μέσα σε ένα αμοιβαίως ενισχυόμενο σύστημα προάσπισης του, το οποίο τριχοτομείται στις σφαίρες των εννόμων τάξεων, στις οποίες είναι δυνατή η άσκηση του δικαιώματος.

Ο Καντ πίστευε ότι δεν μπορεί να διασφαλισθεί πλήρως ο σεβασμός προς το "δημόσιο δικαίωμα", παρά μόνο, εάν και τα τρία προαναφερθέντα επίπεδα δικαίου, στα οποία αυτό εμφανίζεται με την άσκηση ή την προσβολή του, λειτουργούν ικανοποιητικώς και σε αλληλεπίδραση το ένα με το άλλο. Και αυτό γιατί ο φιλόσοφος έθετε ως πρόκριμα για την εγκαθίδρυση ενός άρτιου εθνικού - πολιτικού Συντάγματος (εθνικό δίκαιο) την πλήρη και στο ακέραιο διευθέτηση του ζητήματος των από το δίκαιο ρυθμιζόμενων εξωτερικών σχέσεων του κράτους με άλλα κράτη (διεθνές δίκαιο). Με τη σειρά της, η εξεύρεση λύσεων στο πλαίσιο των διακρατικών εννόμων σχέσεων θα πρέπει, κατά τον Καντ, να συμβαδίζει με το σεβασμό του "δημόσιου δικαιώματος" από τα κράτη, σε παγκόσμια κλίμακα για όλους τους πολίτες, κυρίως δε από τα κράτη προς τους μη πολίτες τους (κοσμοπολιτικό δίκαιο)²². Συνοψίζοντας τη βασική θέση, στην οποία καταλήγει η ως άνω συλλογιστική, το "δημόσιο δικαίωμα", ώστε να είναι δυνατόν να προστατευθεί επαρκώς, θα πρέπει να καθίσταται αντικείμενο αναγνώρισης από το πλέγμα των δικαίων κανόνων που σχηματίζει το "τρίπτυχο δικαίου" του Καντ: εθνικό δίκαιο, διεθνές δίκαιο, κοσμοπολιτικό δίκαιο.

Στο φιλοσοφικό σχέδιασμα περί αιώνιας ειρήνης, ο Καντ συνθέτει τον πολιτικό του στοχασμό με τη μορφή μίας διεθνούς συνθήκης η οποία συνάπτεται μεταξύ ομοσπονδιοποιούμενων κρατών και κατ' αυτόν τον τρόπο διατυπώνει τις θεσμικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία αρχικώς, μίας συνένωσης ανεξάρτητων

²¹ Βλ. Kant Im., *Grounding for the Metaphysics of Morals*, 2nd ed., σ. 39 - 45.

²² Kant Im, ό. π., σ. 47.

κρατών και ύστερα, μίας κοσμοπολιτικής ένωσης ερειδόμενης στο δημόσιο δικαίωμα²³. Οι όροι οι οποίοι τίθενται καταστρώνονται δομικά σε μία σειρά από προκαταρκτικά και οριστικά άρθρα, από τα οποία κρίσιμης σημασίας είναι τα τελευταία. Εκεί εκτίθενται οι προϋποθέσεις για τη συμμετοχή ενός κράτους στην κοσμοπολιτική ομοσπονδία ("Πρώτο Οριστικό Άρθρο"²⁴) και οι κανονιστικές διαστάσεις επί των οποίων βρίσκεται έρεισμα η πολιτειακή υπόσταση της ομοσπονδίας ("Δεύτερο Οριστικό Άρθρο"²⁵ - "Τρίτο Οριστικό Άρθρο"²⁶).

Το Πρώτο Οριστικό Άρθρο προβλέπει ότι "η συνένωση πρέπει να περιορίζεται σε ρεπουμπλικανικά κράτη και μόνο"²⁷. Η λήψη μέρους στο ομοσπονδιακό μοντέλο επιφυλάσσεται αποκλειστικώς στα ρεπουμπλικανικά κράτη και κάθε υποψήφιο προς προσχώρηση κράτος πρέπει να πληρεί τους όρους του ρεπουμπλικανισμού και του "εθνικού δικαιώματος". Αυτό, για το φιλόσοφο συνεπάγεται ότι τα συμμετέχοντα κράτη θα διακρίνονται για το ρεπουμπλικανικό εθνικό τους δίκαιο, χαρακτηριστικά στοιχεία του οποίου είναι ο διαχωρισμός των εξουσιών μεταξύ νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής²⁸, η διασφάλιση της ελευθερίας για όλα τα μέλη της κοινωνίας, η επίτευξη της διαμόρφωσης ενιαίου νομοθετικού πλαισίου για όλους τους πολίτες²⁹ και η διατήρηση της ισότητας των τελευταίων απέναντι στο νόμο και το δίκαιο³⁰. Γίνεται δεκτό ότι, παρότι ο Καντ κάνει λόγο για "ρεπουμπλικανικά κράτη",

²³ Όπως διαπιστώνεται από σειρά μελετητών, όπως ο Z. - M. Φερέ, ό. π., σ. 153 - 154 και ο G. W. Brown, ό. π., σ. 677 - 678, ο Καντ (Kant Im., ό. π., σ. 102) εγκαταλείπει την αρχική του ιδέα σχετικά με την προοπτική ενός παγκόσμιου κράτους ως βέλτιστου τρόπου διαμόρφωσης μίας κοσμοπολιτικής νομικής και πολιτικής τάξης η οποία θα πραγματώνει την αναβίβαση του "δημόσιου δικαιώματος" ως ύψιστης αρχής αρμονικής συνύπαρξης των ατόμων, των κρατών και των λαών. Φοβόταν ότι μία "παγκόσμια μοναρχία" δεν θα ήταν σε θέση να κυβερνήσει αποτελεσματικώς, ώστε να επικρατήσουν συνθήκες διεθνούς σταθερότητας και ισορροπίας στις σχέσεις μεταξύ των κρατών, πράγμα απαραίτητο για την καλλιέργεια μίας κοσμοπολιτικής ένωσης, αφού η συγκέντρωση εξουσίας σε ένα μόνο φορέα, όπως μία παγκόσμια κρατική υπερδύναμη, μόνο πολιτική διαφθορά και τυραννική διακυβέρνηση μπορεί να συνεπάγεται.

²⁴ Kant Im., ό. π., σ. 98.

²⁵ Kant Im., ό. π., σ. 102.

²⁶ Kant Im., ό. π., σ. 105.

²⁷ Βλ. υποσημείωση 24.

²⁸ Kant Im, *The Metaphysics of Morals*, σ. 90 - 91.

²⁹ Kant Im., ό. π., σ. 99.

³⁰ Ο Καντ θεωρεί ότι τα ρεπουμπλικανικά κράτη είναι τα μόνο κατάλληλα για την οικοδόμηση μίας ειρηνικής συνένωσης μεταξύ των κρατών, επειδή μπορούν να θεμελιώσουν πολιτικώς και θεσμικώς μία διαρκούσα κατάσταση "δημόσιου δικαιώματος" τόσο στο εσωτερικό τους όσο και διεθνώς. Την τελευταία πεποίθηση βασίζει στο επιχείρημα ότι τα ρεπουμπλικανικά κράτη παρουσιάζουν εγγενώς μικρότερες πιθανότητες να εμπλακούν σε πόλεμο με άλλα κράτη. Βλ. Otfried H., *Kant's Cosmopolitan Theory of Law and Piece*, σ. 182 - 184 για εκτενέστερη ανάλυση. Πρβλ. την τάση αμφισβήτησης που εκδηλώνει ο G. W. Brown, "Moving from Cosmopolitan Legal Theory to Legal Practice: Models of Cosmopolitan Law" In: *The Cosmopolitanism Reader*, eds. G. W. Brown and D. Held, σ. 261 - 263, ως προς τη δογματική ορθότητα και επιστημονική τεκμηρίωση της θέσης ότι η δημοκρατία συνιστά το πλέον πρόσφορο πολίτευμα για τη σύναψη ειρηνικών σχέσεων και δεσμών με άλλα κράτη. Βέβαια, και ο G. W. Brown καταλήγει ότι η ιστορική πείρα έχει δείξει ότι τα δημοκρατικά κράτη έχουν επιχειρήσει

αναφερόταν επί της ουσίας σε κυβερνητικά μορφώματα παρόμοια με τις σύγχρονες φιλελεύθερες δημοκρατίες. Μάλιστα, έχει επισημανθεί³¹ ότι στο Πρώτο Οριστικό Άρθρο επινοείται ένα "ρεπουμπλικανικό είναι" που αντιστοιχεί στη σημερινή δημοκρατία, αφού ο μεγάλος διανοητής ορίζει ότι το ρεπουμπλικανικό μόρφωμα πρέπει να ευθυγραμμίζεται με αρχές οι οποίες απαντώνται στα πολιτεύματα των δυτικών κρατών του 21ου αιώνα. Αυτές συνίστανται στο ότι ο λαός είναι η πηγή όλων των εξουσιών, στην ύπαρξη συνταγματικών ελευθεριών, στην ανάδειξη του κράτους δικαίου, στη συμμετοχή του λαού στη νομοπαραγωγική λειτουργία, στη διάκριση των λειτουργιών και στη συνεργατική συμμετοχή του λαού στις πολιτικές διεργασίες.

Παρατηρώντας τη νομική διάρθρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαπιστώνει κανείς την αξίωση πλήρωσης παρόμοιων κριτηρίων με εκείνα που περιγράφονται στο Πρώτο Οριστικό Άρθρο περί της αιώνιας ειρήνης, ως όρων εισόδου ενός κράτους στον ευρωπαϊκό υπερεθνικό οργανισμό. Τα κριτήρια της Κοπεγχάγης (1993) που συστηματοποίησαν σε τρεις κατηγορίες τις προϋποθέσεις προσχώρησης στην Ένωση, τις οποίες εξήγγειλε το άρθρο 49 της Συνθήκης του Μάαστριχτ του 1992, προσδιορίζουν ότι η ένταξη ενός υποψηφίου κράτους απαιτεί τη συνδρομή σε αυτό των εξής στοιχείων:

α) σταθερότητας θεσμών οι οποίοι εγγυώνται τη δημοκρατία, την ισχύ του δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα και το σεβασμό και την προστασία των μειονοτήτων, β) ύπαρξης οικονομίας της αγοράς και ικανότητας αντιμετώπισης της ανταγωνιστικής πίεσης και των δυνάμεων της αγοράς στο πλαίσιο της Ένωσης και γ) ικανότητας ανάληψης των υποχρεώσεων που συνεπάγεται η ιδιότητα του κράτους - μέλους της Ένωσης, δηλαδή αποδοχής από το υποψήφιο κράτος - μέλος του συνόλου του υφισταμένου, έως την είσοδό του δικαίου της Ένωσης, πρωτογενούς, δευτερογενούς και αγράφου, του ονομαζόμενου "κοινοτικού κεκτημένου", καθώς και υιοθέτησης των στόχων της πολιτικής, οικονομικής και νομισματικής ένωσης³².

Οι ομοιότητες μεταξύ των καντιανών κριτηρίων και των όρων ένταξης στον ενωσιακό οργανισμό είναι πασιφανείς. Καταρχάς, υπό το φως των ανωτέρω παρατηρήσεων σχετικά με την ταύτιση της έννοιας του ρεπουμπλικανικού κράτους, την οποία χρησιμοποιεί ο Ιμμάνουελ Καντ με αυτή του δημοκρατικού κράτους,

εχθροπραξίες σε διακρατικό ή διεθνικό επίπεδο λιγότερες φορές από ό,τι χώρες με διαφορετικό πολίτευμα.

³¹ Otfried H., ό. π., σ. 181.

³² Σαγκεκίδου Ρ. Ευγ., ό. π., σ. 160 και Κανελλόπουλος Ιωάν. Π., ό. π., σ. 117 - 118.

προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι και για τις δύο κρατικές συνενώσεις, η ιδιότητα του μέλους τους περιορίζεται μόνο σε κράτη με δημοκρατικό καθεστώς. Επίσης, με ακριβή συνέπεια προς τις καντιανές νόρμες από τις οποίες πρέπει να εμφορείται το ρεπουμπλικανικό συμμετέχον κράτος στην κοσμοπολιτική ένωση, η Ευρωπαϊκή Ένωση προσδίδει έμφαση κατά τη διαδικασία της κρίσης περί της εισδοχής ενός κράτους στους κόλπους της στις αρχές περί δημοκρατικής διακυβέρνησης, ανάδειξης των ατόμων ως στόχου υπό την προστασία του δικαίου, ομοιόμορφης εφαρμογής μίας κοινής για όλους νομοθεσίας και εξωτερικής ελευθερίας³³. Επιπλέον, η εμμονή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μία λειτουργική οικονομία της αγοράς και στην πρόθεση των κρατών - μελών να προάγουν κοινές ανταγωνιστικές στρατηγικές αντικατοπτρίζει και προωθεί τις συλλήψεις του Καντ περί της *lex mercatoria* και του θεμελιακού ρόλου που διαδραματίζει η διαμόρφωση και παγίωση οικονομικών και εμπορικών συμφωνιών μεταξύ των κρατών για τη διεύρυνση και εμβάθυνση της συνεργασίας εν όψει της συνένωσης την οποία αυτά σχηματίζουν³⁴. Τέλος, η τρίτη κατηγορία προϋποθέσεων, την οποία θέτουν τα κριτήρια της Κοπεγχάγης περί τήρησης από το κράτος των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ιδιότητα του μέλους της Ένωσης, είναι αλήθεια ότι δεν βρίσκει το κανονιστικό της αντίστοιχο στη σύλληψη του Καντ. Ο φιλόσοφος, όπως προσημειώθηκε, εξυφαίνει το σκεπτικό περί της συγκρότησης *ex nihilo* μίας κοσμοπολιτικής συνομοσπονδίας κρατών επί τη βάση της συνεργατικής διάθεσης που αναπτύσσεται βήμα - βήμα μεταξύ τους, εν όψει της τήρησης από αυτά ορισμένων θεμελιωδών νορμών αρμονικής συνύπαρξης. Όταν η δυναμική της αλληλεπίδρασης εξελιχθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε να προωθήσει την υφιστάμενη μορφή σύμπραξης στο επίπεδο της πολιτικής συνένωσης των κρατών, τότε, για πρώτη φορά, θα καταρτισθεί διεθνής συμφωνία μεταξύ των ιδρυτικών κρατών - μελών. Αυτή θα οργανώνει καταστατικά το νέο πολιτειακό μόρφωμα και θα καθιερώνει τις θεμελιώδεις αρχές αναγνώρισης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεσπόζουσα θέση μεταξύ των οποίων θα κατέχει το "δημόσιο δικαίωμα", υπό την τρίπτυχη μορφή του. Το έργο του Ιμμάνουελ Καντ "Προς την Αιώνια Ειρήνη" αποτελεί τη φιλοσοφική πρόταση αυτού σχετικά με τις περιεχόμενες διατάξεις μίας τέτοιας διεθνούς συνθήκης και τις δέουσες πολιτικές και κανονιστικές αρχές που θα τις διέπουν. Επομένως, αφού η

³³ Brown G. W., ό. π., σ. 680 - 681.

³⁴ Βλ. για την προβολή επιχειρημάτων και αντεπιχειρημάτων πάνω στο ζήτημα της σύγκλισης της Καντιανής Πολιτείας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς τον ενοποιητικό ρόλο της οικονομίας και του εμπορίου Brown G. W., ό. π., σ. 681.

καντιανή προοπτική απευθύνεται σε μία μη γεννημένη και μη ήδη δρώσα στη διεθνή πραγματικότητα πολιτειακή οντότητα, δεν θα ήταν δογματικώς συνεπές ούτε λογικώς νοητό να περιλαμβάνει προβλέψεις αναφορικά με τη δεσμευτικότητα μίας ανύπαρκτης προγενέστερης λειτουργίας της για τα κράτη που θα επιθυμήσουν να εισέλθουν σε αυτή, μετά τη θεσμική ανάδυσή της.

Σύμφωνα με το Δεύτερο Οριστικό Άρθρο "η συνένωση δεν πρέπει να ιδωθεί ως ένα παγκόσμιο κράτος με αποκλειστική αυταρχική εξουσία, αλλά ως μία Συνένωση (ή Ομοσπονδία) Ελεύθερων Κρατών"³⁵. Ο Καντ φαίνεται ότι προκρίνει μία εθελοντική συνένωση ανεξάρτητων κρατών, τα οποία ασπάζονται τις αρχές της ομοσπονδίασης και του "διεθνούς δικαιώματος"³⁶, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η οριζόντια κατανομή της εξουσίας, η διασφάλιση της αμοιβαίας συμμετοχής στη νομοθέτηση (συν - νομοθέτηση) και η εξασφάλιση της επιλογής των κρατών να λαμβάνουν μέρος στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων μίας δικαιοπαραγωγικής διεθνούς κοινότητας³⁷. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τα οποία ενδεικνύουν την αυτοπροαίρετη φύση της σύμπραξης ενός κράτους με άλλα στην καντιανή κοσμοπολιτική συνομοσπονδία είναι αυτά της δυνατότητας ενός κράτους να αποκτήσει οφέλη, εφόσον έχει συνεργαστεί αποτελεσματικώς με άλλα κράτη ή το δικαίωμα αποχώρησης αυτού από τη συνένωση. Η καντιανή συλλογιστική απορρίπτει την υιοθέτηση μίας κεντρικής εξουσίας που συγκεντρώνει όλες τις ομοσπονδιακές αρμοδιότητες και λειτουργίες στο πρόσωπό της ως προτιμώμενου πολιτικού μοντέλου για την ανάπτυξη μίας κοσμοπολιτικής τάξης πραγμάτων ανά τον κόσμο, καθώς αυτή εμφανίζει την τάση να καταντήσει δεσποτική, εάν δεν υφίστανται θεσμικοί περιορισμοί της ισχύος που κατέχει, με τη μορφή ελέγχων και αντισταθμισμάτων (checks and balances)³⁸.

Παρομοίως, σχετικοί θεσμικοί μηχανισμοί αποκλεισμού της πιθανότητας συσσώρευσης υπερβολικών εξουσιών σε κάποια ή σε ένα από τα συμμετέχοντα κράτη, απαντώνται στο πλαίσιο λειτουργίας του "ενωσιακού οικοδομήματος". Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει βασισθεί στην αυτοδιαμόρφωση των πολιτικών κατευθύνσεών της από τα κράτη - μέλη, στη συναινετική συμπερίληψη των ενδιαφερόμενων χωρών στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και στην ανεπηρέαστη από ευρωπαϊκούς παράγοντες πρωτοβουλία κάθε κράτους να αναλάβει

³⁵ Βλ. υποσημείωση 25.

³⁶ Βλ. Kant Im., ό. π., σ. 104.

³⁷ Brown G. W., ό. π., σ. 681.

³⁸ Brown G. W., ό. π., σ. 681 - 682.

τις ευθύνες τις οποίες συνεπάγεται η είσοδος και παραμονή του στην Ένωση³⁹. Ακόμη και σήμερα, οπότε παρατηρείται η απόδοση περισσότερων δυνατοτήτων άσκησης ουσιαστικού ελέγχου σε ενωσιακά θεσμικά όργανα, όπως το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου, η Ευρωπαϊκή Ένωση παραμένει ένας υπερεθνικός οργανισμός εθελοντικής συμμετοχής με περιορισμένες εξουσίες επιβολής στα κράτη - μέλη της της εκάστοτε διαμορφωνόμενης εντός των οργάνων λήψης αποφάσεων, όπως το Συμβούλιο των Υπουργών και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, κυρίαρχης τάσης⁴⁰. Στην πραγματικότητα, τις τελευταίες δεκαετίες εκδηλώνεται μία όλο και αυξανόμενη τάση των χωρών να παραχωρούν οικειοθελώς νομικές εξουσίες, υπό τη μορφή της παραχώρησης αρμοδιοτήτων, στον *sui generis* διεθνή οργανισμό που αποτελεί το σημείο αναφοράς και συσπείρωσής τους ως ευρωπαϊκών κρατών, σε μία προσπάθεια δημιουργίας κινήτρων συμμόρφωσης, αμοιβαίας ωφέλειας και αποτελεσματικότερης αντιμετώπισης ακανθωδών προβλημάτων, η ανεύρεση διεξόδων στα οποία εκφεύγει των γεωγραφικών ορίων κρατικής εξουσίας και πρακτικών δυνατοτήτων εξεύρεσης λύσης ενός ή μίας ομάδας από το σύνολο των ευρωπαϊκών κρατών⁴¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: Η Ιδέα του Ιμμάνουελ Καντ περί Κοσμοπολιτικού Δικαιώματος και οι Αποκλίσεις από αυτή της Πρακτικής Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο Καντ επεδίωκε την ενθρόνιση του κοσμοπολιτικού δικαίου στο τρίτο επίπεδο του δικαιικού τριπτύχου, η ισχύς του οποίου θα επέβαλε τόσο στα κράτη όσο και στα άτομα να φροντίζουν για τη φιλόξενη μεταχείριση όλων των ανθρώπων, ανεξαρτήτως από την πολιτότητα ή τον τόπο γέννησής τους⁴². Η παγκόσμια αυτή κατάσταση διαμορφώνεται από το συνδυασμό της δράσης τριών επιπέδων δικαίου: στο πρώτο, αυτό του εθνικού δικαίου, εγκαθιδρύεται το "δημόσιο δικαίωμα" μεταξύ των πολιτών ενός κράτους και μεταξύ του κράτους και των πολιτών του (Πρώτο

³⁹ Brown G. W., ό. π., σ. 682.

⁴⁰ Βλ. σχετικά με τον τρόπο επίτευξης της συμμόρφωσης της δράσης των ευρωπαϊκών κρατών προς τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται σε ενωσιακό πλαίσιο μέσα όχι από μεθόδους νομικής επιβολής, αλλά διαμόρφωσης ήπιου δικαίου και κοινών πρακτικών Brown G. W., "Moving from Cosmopolitan Legal Theory to Legal Practice: Models of Cosmopolitan Law" In: *The Cosmopolitanism Reader*, eds. G. W. Brown and D. Held, σ. 252.

⁴¹ Βλ. σχετικά Σαχπεκίδου Ρ. Ευγ., ό. π., σ. 213 - 215.

⁴² Βλ. τη σχετική ανάπτυξη του C. Covell, *Kant and the Law of Peace: A Study in the Philosophy of International Law and International Relations*, σ. 141, ο οποίος θεωρητικοποιεί την υπόσταση του κοσμοπολιτικού δικαίου, παρουσιάζοντάς το ως τμήμα του γενικού διεθνούς δικαίου. Αυτό, λόγω της πανανθρώπινης εμβέλειάς του, επεκτείνεται σε ένα ιδανικό παγκόσμιο κράτος και αφορά κάθε πολίτη, μόνο και μόνο επειδή αυτός φέρει την πολιτότητα του συγκεκριμένου κράτους.

Οριστικό Άρθρο), στο δεύτερο, εκείνο του διεθνούς δικαίου, καταφάσκει η κατάσταση του "δημόσιου δικαιώματος" ανάμεσα στα κράτη (Δεύτερο Οριστικό Άρθρο) και στο τρίτο, του κοσμοπολιτικού δικαίου, συστήνεται το "δημόσιο δικαίωμα" μεταξύ των ατόμων του κόσμου και μεταξύ των κρατών και των ατόμων, ιδίως μεταξύ των κρατών και των μη πολιτών εκάστοτε κράτους (Τρίτο Οριστικό Άρθρο). Στο πνεύμα των όσων εκτέθηκαν, το Τρίτο Οριστικό Άρθρο διακηρύσσει ότι "όλα τα μέλη της συνένωσης θα συμμορφώνονται με τους κανόνες της φιλοξενίας και τις οικουμενικές απαιτήσεις του κοσμοπολιτικού δικαίου"⁴³. Ο φιλόσοφος εξηγεί ότι η έννοια της φιλοξενίας που εισηγείται ενδεικνύει την ύπαρξη ενός δικαιώματος επίσκεψης, υπό την έννοια, μάλλον, της προσωρινής παραμονής⁴⁴ και όχι ενός δικαιώματος εγκατάστασης ή κατοικίας σε αλλοδαπό κράτος, γιατί για την αναγνώριση μίας τέτοιας ελευθερίας απαιτείται επιπλέον συμφωνία μεταξύ των κρατών, ώστε να παραχωρηθεί νομικώς η σχετική δυνατότητα στους πολίτες αυτών⁴⁵.

Οι συνθήκες της οικουμενικής φιλοξενίας οι οποίες εξαγγέλλονται από τον Καντ επιδέχονται ορισμένες ουσιώδεις παρατηρήσεις, ο προβληματισμός επί των οποίων φωτίζει την καντιανή κοσμοπολιτική συνένωση με διαφορετικό τρόπο από ό,τι αφήνει να διαφανεί η αρχική της περιγραφή. Αρχικώς, αξίζει να επισημανθεί ότι η έμφαση της καντιανής σκέψης στο εμπόριο και τη σχετική *lex mercatoria* συνιστά τμήμα μόνο του κοσμοπολιτικού δικαιώματος, αφού αυτό, ως ένα αυθεντικό νομικό δικαίωμα το οποίο περικλείει όλα τα ανθρώπινα όντα, δεν αφορά μόνο στους εμπόρους⁴⁶. Επίσης, αποκαλυπτική αποδεικνύεται η διαπίστωση ότι η αρχή της φιλοξενίας απευθύνεται τόσο σε επισκέπτες όσο και σε όσους αποπειρώνται να επιβουλευτούν με αποικιοκρατικές ή ιμπεριαλιστικές πρακτικές την εδαφική ακεραιότητα ή πολιτική αυτονομία ενός κράτους. Υπό αυτό το πρίσμα, η φιλόξενη ιδέα του Καντ αναπτύσσει και αρνητική λειτουργία, αφού ανευρίσκεται ότι είναι προορισμένη και να περιορίσει την επεκτατική δράση των ευρωπαϊκών δυνάμεων στο Νέο Κόσμο, καθώς, για την εδραίωση με νόμιμο τρόπο δικαιώματος εγκατάστασης σε νέα γη, απαιτούσε τη συνομολόγηση αμοιβαίως "φίλιας συμφωνίας" μεταξύ των μερών⁴⁷. Διασαφηνίζεται, επιπροσθέτως, από το μεγάλο διανοητή ότι οι νόμοι περί φιλοξενίας αποσκοπούν στην εγκαθίδρυση των ειρηνικών συνθηκών οι οποίες θα

⁴³ Βλ. υποσημείωση 26.

⁴⁴ Kant Im., ό. π., σ. 105.

⁴⁵ Kant Im., *The Metaphysics of Morals*, σ. 121.

⁴⁶ Kant Im., ό. π., σ. 106.

⁴⁷ Kant Im., ό. π., σ. 106 και Kant Im., *The Metaphysics of Morals*, σ. 121 - 122.

επιτρέψουν, στη συνέχεια στα άτομα να επιχειρήσουν τη σύναψη επαφών με άτομα, εκτός των συνόρων του κράτους τους ή της συνένωσης των κρατών στην οποία ανήκει το κράτος τους⁴⁸. Έτσι, το κοσμοπολιτικό ιδεώδες, μέσα από την εφαρμογή και διαιώνισή του θα προοιωνίζε την προσέγγιση πιο δυναμικών μορφών κοσμοπολιτικής ομοσπονδίας στο μέλλον. Ακόμη, γίνεται δεκτό ότι οι κοσμοπολιτικές αρχές φιλοξενίας και η θεμελίωση που προσφέρουν για την αντίστοιχη αναγνώριση ενός "κοσμοπολιτικού δικαιώματος" επιδέχονται διασταλτική ερμηνεία⁴⁹ ως προς το περιεχόμενό τους. Συνεπώς, στη νοηματική τους οριοθέτηση εσωκλείουν: α) και την ελευθερία εξόδου, β) και την ελευθερία εισόδου, γ) και την ελευθερία ταξιδιού στον κόσμο, δ) και την προστασία ενάντια στην εχθρότητα και την παραμέληση, ε) και την ελευθερία της επικοινωνίας και της συμμετοχής στα κοινά, στ) και την ελευθερία ενασχόλησης με το εμπόριο και ζ) την προστασία ενάντια στη σύναψη συμφωνιών, μετά από την εμφίλοχρηση πλάνης, απάτης ή απειλής⁵⁰.

Όπως είναι φανερό από την ανάγνωσή του, το Τρίτο Οριστικό Άρθρο απευθύνει επιταγή προς όλα τα κράτη - μέλη της συνένωσης να σέβονται τους νόμους περί φιλοξενίας ως συνθήκη απαραίτητη για την ισχύ του "κοσμοπολιτικού δικαιώματος", ώστε να καταστεί δυνατή η προώθηση του κοσμοπολιτικού δικαίου. Αυτοί οι νόμοι δεν πρέπει να εφαρμόζονται μόνο μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών, αλλά πρέπει να αναπτύσσουν ενέργεια και εκτός των ορίων της συνένωσης⁵¹. Με άλλα λόγια, τα ομοσπονδιοποιούμενα κράτη πρέπει να συμπεριφέρονται απέναντι σε οποιονδήποτε άνθρωπο με το σεβασμό που αρμόζει στο "κοσμοπολιτικό δικαίωμά" του. Αυτή η κανονιστική διάταξη συνιστά όχι μόνο όρο εισόδου ενός κράτους στην κοσμοπολιτική συνένωση, αλλά και κριτήριο αξιολόγησης της συμμετοχής αυτού εντός της ομοσπονδίας αναφορικά με το βαθμό ανταπόκρισης του χαρακτήρα της έμπρακτης πολιτειακής λειτουργίας του σε μία κοσμοπολιτική έννομη τάξη.

Σε αυτό ακριβώς το προαναφερθέν σημείο εντοπίζονται οι πλέον προφανείς δυσαναλογίες ανάμεσα στην καντιανή οπτική γωνία περί κοσμοπολιτικής

⁴⁸ Kant Im., ό. π., σ. 109.

⁴⁹ Brown. G. W., *Grounding Cosmopolitanism: From Kant to the Idea of a Cosmopolitan Constitution*, σ. 59 - 63.

⁵⁰ Για τη σημασία της συμπερίληψης των εκτεθέντων στο κείμενο ελευθεριών στην κανονιστική διάσταση των αρχών φιλοξενίας, έτσι ώστε να καλλιεργηθεί ένα πνεύμα διασυννοριακής ασφάλειας και εμπιστοσύνης μεταξύ των πολιτών του κόσμου βλ. Brown G. W., "Moving from Cosmopolitan Legal Theory to Legal Practice: Models of Cosmopolitan Law" In: *The Cosmopolitanism Reader*, eds. G. W. Brown and D. Held, σ. 253 - 254.

⁵¹ Kant Im., ό. π., σ. 108.

ομοσπονδίας και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έτσι όπως αυτή εκτυλίσσει τη λειτουργική της δράση καθημερινώς. Η τελευταία έχει εγκολπώσει θεσμικά και πολιτικά πολλές από τις ελευθερίες τις σχετιζόμενες με τους κανόνες φιλοξενίας στα εσωτερικά ζητήματα και πρακτικές της, δηλαδή, στη σφαίρα της αλληλόδρασης των κρατών - μελών της. Παρά ταύτα, ο υπερεθνικός οργανισμός δεν έχει προβεί σε συστηματική συμμόρφωση με τα κοσμοπολιτικά προτάγματα σε σχέση με όλους όσοι βρίσκονται εκτός των ορίων της Ένωσης ή με εκείνους οι οποίοι, ως τρίτοι - μη ευρωπαίοι πολίτες, εισέρχονται στην επικράτεια των κρατών - μελών της⁵². Μία τέτοια αντιμετώπιση είναι έκδηλη στη μη συνεπή και μη διαρκή παροχή προστασίας προς πρόσωπα που δεν είναι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή που δεν θεωρούνται ως "Ευρωπαίοι" από ορισμένα κράτη - μέλη⁵³, με προεξάρχοντα παθογενή φαινόμενα του προβλήματος την αμελή μεταχείριση πολιτικών προσφύγων, οι οποίοι ζητούν άσυλο, με την καταφυγή τους σε ευρωπαϊκές χώρες⁵⁴ και την ανεπαρκή προσφορά εχεγγύων προάσπισης των συμφερόντων των ρομά έναντι της διακριτικής μεταχείρισης που υφίσταντο από συγκεκριμένα κράτη - μέλη⁵⁵. Προσθέτως, σε αντίθεση με τα κανονιστικά προκρίματα των νόμων του Καντ για τη φιλόξενη μεταχείριση των ατόμων, η εξωτερική πολιτική της Ένωσης, ή ακόμη εμφανέστερα, αυτή των κρατών - μελών της σε συνδυασμό με την οικονομική και μεταναστευτική πολιτική που τα τελευταία ακολουθούν, συνίστανται στην υιοθέτηση πρακτικών οι οποίες απέχουν ηθικά και δικαίως παρασάγγας από την εξασφάλιση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο, δηλαδή ακόμη και εκτός των ενωσιακών γεωγραφικών συνόρων⁵⁶. Μάλιστα, η ως άνω συμπεριφορά του ιδιόμορφου ευρωπαϊκού οργανισμού καθίσταται ακόμη περισσότερο οξύμωρη, εν όψει της επίσημης θέσης του ως προς τον ενστερνισμό του ιδεώδους προαγωγής των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της δημοκρατίας στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής του⁵⁷. Ολοκληρώνοντας την παράθεση των διαφορών μεταξύ της πρακτικής δράσης της Ένωσης και της θεωρητικής λειτουργίας της κοσμοπολιτικής

⁵² Kostakopoulou T., "European Union citizenship as a model of citizenship beyond the nation state: Possibilities and limitations" In: *Political Theory and the European Union: Legitimacy, Constitutional Choice and Citizenship*, eds. Al. Weale and M. Nentwich, σ. 157 - 170.

⁵³ Brown G. W., ό. π., σ. 686.

⁵⁴ Harvey C., "Dissident voices: Refugees, human rights and asylum in Europe", σ. 367 - 396.

⁵⁵ European Roma Rights Centre, *Roma Rights 1, 2009: Hard Times for Roma: Economics, Politics and Violence* and *Roma Rights 2, 2009: Multiple Discrimination*, διαθέσιμα στο διαδίκτυο (βλ. βιβλιογραφία).

⁵⁶ Hyde - Price Ad., "Normative power Europe: A realist critique", σ. 217 - 234.

⁵⁷ Βλ. για περαιτέρω ανάλυση Brown G. W., ό. π., σ. 686.

ομοσπονδίας, αναφοράς χρήζει ο ευνοϊκός ή τουλάχιστον ανεκτικός τρόπος με τον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση ως πολιτική οντότητα αντιμετωπίζει τις διεφθαρμένες κυβερνήσεις⁵⁸, οι οποίες αποτυγχάνουν να ανταποκριθούν στα κελεύσματα ενός φιλόξενου κοσμοπολιτικού καθεστώτος για τρίτους - μη ευρωπαίους πολίτες, ενώ παραφωνίες ως προς τη σύμπλευση με το καντιανό κοσμοπολιτικό σχέδιασμα μπορούν να ανιχνευθούν και στις επιμέρους πρακτικές κρατών - μελών, τα οποία υποστηρίζουν παράνομες ξένες κυβερνήσεις, με αντάλλαγμα την παροχή σε αυτά στρατηγικής σημασίας πλεονεκτημάτων σε οικονομικά ή στρατιωτικά ζητήματα⁵⁹.

Συνοψίζοντας την ως άνω τοποθέτηση, καθίσταται εναργές ότι η Ένωση, χωρίς να στερείται πλήρως στοιχείων πολιτειακής οργάνωσης που παραπέμπουν σε ένα κοσμοπολιτικό status quo, δεν είναι σε θέση, στο λυκαυγές του 21ου αιώνα, έτσι όπως δρα απέναντι σε κράτη - μη μέλη και σε τρίτους λαούς, να επιβεβαιώσει τις προσδοκίες μίας κοσμοπολιτικής ένωσης, όπως αυτή σκιαγραφείται πολιτικά και θεσμικά από τον Καντ. Κανείς δεν πρόκειται να υποστηρίξει ότι η ιστορική ανάδειξη, θεσμική διαμόρφωση και σημερινή πολιτική δραστηριοποίηση του ενωσιακού οργανισμού αποτυγχάνει να πληρώσει κριτήρια ή αν μη τι άλλο, στοιχεία κοσμοπολιτικού χαρακτήρα. Εντούτοις, η αναντιστοιχία ανάμεσα στο καντιανό ιδανικό και την ενωσιακή πραγματικότητα θέτει ξεκάθαρα όρια στη δυνατότητα αντιμετώπισης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος της Ένωσης ab ovo ως κοσμοπολιτικού προσχεδίου.

⁵⁸ Brown G. W., ό. π., σ. 686.

⁵⁹ Holland M. and Chaban N., "Perceptions of the EU foreign policy outside Europe" In: *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*, ed. F. Bindi, σ. 319 - 355.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Στην ανάπτυξη που προηγήθηκε καταβλήθηκε προσπάθεια να ανευρεθούν τα ρεαλιστικά, με βάση τα σημερινά δεδομένα του ευρωπαϊκού γεωπολιτικού χώρου όρια μίας "Κοσμοπολιτικής Ευρώπης". Όπως διαφάνηκε, η σύγκλιση της παρελθοντικής υπόστασης και παροντικής διαμόρφωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την κοσμοπολιτική συνένωση κρατών του Ιμμάνουελ Καντ έχει πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο του εθνικού και του διεθνούς δικαίου, προοικονομώντας θετικές εκτιμήσεις ως προς το μέτρο της δικαιικής αναγνώρισης και την πληρότητα της νομικής προστασίας του "δημοσίου δικαιώματος" ως "εθνικού" και "διεθνούς δικαιώματος". Απεναντίας, η απόκλιση που διαπιστώνεται μεταξύ των δύο υπό σύγκριση μεγεθών στη σφαίρα του κοσμοπολιτικού δικαίου, διαγράφει τα ακραία όρια της πραγματοποιούμενης συσχέτισης και παράλληλα αποκαλύπτει την αδυναμία της πλέον έως σήμερα προωθημένης μορφής συστηματικής πολιτικής συνεργασίας μεταξύ κρατών να εγγυηθεί την απόλαυση του "δημόσιου δικαιώματος" για τους ανθρώπους όλης της υφγής ως "κοσμοπολιτικού δικαιώματος".

Συνεπώς, οι πολλές φορές διατυπωνόμενες απόψεις οι οποίες παρουσιάζουν την Ευρωπαϊκή Ένωση ως αντιπροσωπευτικό δείγμα μίας "Καντιανής Ευρώπης" θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με επιφυλακτικότητα⁶⁰. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να εμπεδωθεί στους κόλπους των υποστηρικτών της κοσμοπολιτικής ιδέας μία σαφής διάκριση μεταξύ της Ένωσης ως μίας με πληρότητα διαμορφωμένης στο εσωτερικό της κοσμοπολιτικής συνένωσης κρατών και του ευρωπαϊκού υπερεθνικού οργανισμού ως ενός ανολοκλήρωτου ακόμη, σε σημαντικό βαθμό μορφώματος διακρατικής σε ορισμένους τομείς συνεργασίας, το οποίο στέκεται με ασυνέπεια απέναντι σε προκρίματα κοσμοπολιτικού χαρακτήρα ως προς τις εξωτερικές σχέσεις του με τα υπόλοιπα κράτη και λαούς⁶¹. Για αυτό το λόγο, μείζονος σημασίας είναι να γίνει αντιληπτό ότι όσο η Ευρωπαϊκή Ένωση παραμένει ανακόλουθη σε σχέση με την

⁶⁰ Με ιδιαίτερη θερμότητα ως προς την προσφορότητα της θεωρίας του Καντ για τη δημιουργία μίας συνένωσης κρατών στη βάση κοσμοπολιτικών αρχών, να αποτελέσει κανονιστικό οδηγό για την πολιτική και θεσμική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά, παράλληλα, και με συντηρητική μετριοπάθεια όσον αφορά στην τάση ομοσπονδίωσης των συμμετεχόντων κρατών, την οποία συνεπάγεται η υιοθέτηση της κοσμοπολιτικής πολιτικής φιλοσοφίας, αντιμετωπίζει ο Π. Ελευθεριάδης, "Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως Κοσμοπολιτική Έννομη Τάξη" σε: *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, επιμ. Αν. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου, σ. 299 - 318, το ενδεχόμενο της υιοθέτησης του καντιανού κοσμοπολιτικού μοντέλου από την Ένωση, τα κράτη - μέλη της και τους λαούς αυτών.

⁶¹ Brown G. W., ό. π., σ. 687 - 688.

τήρηση πρακτικών εφαρμογής του κοσμοπολιτικού δικαίου στη σφαίρα της εξωτερικής δραστηριοποίησής της, σε αντίθεση με τα ισχύοντα για την προς τα έξω συμπεριφορά της (αυτή προς κράτη - μέλη ή πολίτες της), αυτή δεν αποτελεί παρά μία πρακτικώς αποδυναμωμένη πηγή έμπνευσης για συμμερισμό του οράματος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από όλους όσους βρίσκονται εκτός των συνόρων της⁶².

Καταληκτικώς, η ανάγκη η Ευρωπαϊκή Ένωση να προχωρήσει με επιμέλεια και συνοχή σε διαβήματα εναρμόνισης της δράσης της ίδιας και των κρατών - μελών της με τις ελάχιστες προϋποθέσεις του κοσμοπολιτικού δικαίου προκύπτει ως αδήριτη, αν αυτή και οι πολίτες της επιθυμούν το ευρωπαϊκό ιδεώδες να αποπνεύσει στο διεθνές πολιτικό στερέωμα τον κοσμοπολιτικό ενθουσιασμό για την αυγή μίας συνένωσης κρατών η οποία θα υπόσχεται φερέγγυα την επικράτηση της διεθνούς ειρήνης. Μία τέτοια αποφασιστική επιλογή από πλευράς των κρατών και των λαών του ευρωπαϊκού χώρου θα δικαίωνε τον Ιμμάνουελ Καντ, οποίος καταλήγει στο πολιτικής φιλοσοφίας δοκίμιό του, το οποίο γέννησε την κοσμοπολιτική σκέψη ότι "η πολιτική στο σύνολό της θα πρέπει να υποκλίνεται στο δίκαιο... (εάν πρόκειται) να φθάσει, παρότι αργά, σε ένα στάδιο όπου θα λάμπει για πάντα"⁶³.

⁶² Brown G. W., ό. π., σ. 688.

⁶³ Kant Im., ό. π., σ. 125.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία:

1. Ελευθεριάδης Παύλος, "Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως Κοσμοπολιτική Έννομη Τάξη" σε: *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, επιμ. Αντώνης Μανιτάκης και Λίνα Παπαδοπούλου, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2003.
2. Κανελλόπουλος Ιωάν. Παναγιώτης, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 5η εκδ., Αθήνα - Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2010.
3. Σαχπεκίδου Ρ. Ευγενία, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 2η εκδ., Αθήνα - Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2013.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία:

4. Archibugi Daniele, *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2008.
5. Brown Garrett Wallace, *Grounding Cosmopolitanism: From Kant to the Idea of a Cosmopolitan Constitution*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009.
6. Brown Garrett Wallace, "Moving from Cosmopolitan Legal Theory to Legal Practice: Models of Cosmopolitan Law" In: *The Cosmopolitanism Reader*, eds. Garrett Wallace Brown and David Held, Cambridge, Polity Press, 2010.
7. Brown Garrett Wallace, "The European Union and Kant's idea of cosmopolitan right: Why the EU is not cosmopolitan", *European Journal of International Relations* 20, no. 3, 2014.
8. Covell Charles, *Kant and the Law of Peace: A Study in the Philosophy of International Law and International Relations*, New York, Palgrave Macmillan, 1998.
9. European Roma Rights Centre, *Roma Rights 1, 2009: Hard Times for Roma: Economics, Politics and Violence* and *Roma Rights 2, 2009: Multiple Discrimination*, διαθέσιμα αντιστοίχως σε: <http://www.errc.org/article/roma-rights-1-2009-hard-times->

for-roma-economics-politics-and-violence/3046 και <http://www.errc.org/article/roma-rights-2-2009-multiple-discrimination/3564> (πρόσβαση στις 17 Σεπτεμβρίου 2015).

10. Φερύ Ζαν - Μαρκ, *Το Ζήτημα του Ευρωπαϊκού Κράτους*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2006.

11. Gregor Mary, "Kant's approach to constitutionalism" In: *Constitutionalism: The Philosophical Dimension*, ed. Alan Rosenbaum, New York, Greenwood Press, 1988.

12. Harvey Colin, "Dissident voices: Refugees, human rights and asylum in Europe", *Social Legal Studies* 9, no. 3, 2000.

13. Harvey David, *Cosmopolitanism and The Geographies of Freedom*, New York, Columbia University Press, 2009.

14. Held David, "From executive to cosmopolitan multilateralism" In: *Taming Globalization: Frontiers of Governance*, eds. David Held and Mathias Koenig - Archibugi, Cambridge, Polity Press, 2003.

15. Hoeffe Otfried, *Kant's Cosmopolitan Theory of Law and Piece*, trans. Alexandra Newton, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

16. Holland Martin and Chaban Natalia, "Perceptions of the EU foreign policy outside Europe" In: *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*, ed. Federiga Bindi, Washington DC, The Brookings Institute Press, 2010.

17. Holton Robert, "Some comments on cosmopolitanism and Europe" In: *European Cosmopolitanism in Question*, eds. Roland Robertson and Anne S. Krossa, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.

18. Hyde - Price Adrian, "Normative power Europe: A realist critique", *Journal of European Public Policy* 13, no. 2, 2006.

19. Kant Immanuel, *Grounding for the Metaphysics of Morals*, trans. James Ellington, 2nd ed., Cambridge, Hackett Publishing Company, 1981.

20. Kant Immanuel, *The Metaphysics of Morals*, ed. Mary Gregor, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

21. Kant Immanuel, "The idea for a universal history with a cosmopolitan purpose" In: *Kant's Political Writings*, ed. Hans Reiss, Cambridge, Cambridge University Press, 1970.
22. Kant Immanuel, "Perpetual peace" In: *Kant's Political Writings*, ed. Hans Reiss, Cambridge, Cambridge University Press, 1970.
23. Kostakopoulou Theodora, "European Union citizenship as a model of citizenship beyond the nation state: Possibilities and limitations" In: *Political Theory and the European Union: Legitimacy, Constitutional Choice and Citizenship*, eds. Albert Weale and Michael Nentwich, New York, Routledge, 1998.
24. Moravcsik Andrew, "Preferences and power in the European Community: A liberal intergovernmentalist approach", *Journal of Common Market Studies* 31, no. 4, 1993.